

Zygfryd Siwik

Postępowanie w stosunku do nieobecnych w sprawach karnych skarbowych

Palestra 22/11-12(251-252), 51-54

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Postępowanie w stosunku do nieobecnych w sprawach karnych skarbowych

Postępowanie w stosunku do nieobecnych jest jednym z pięciu trybów szczególnych postępowania karnego skarbowego. Ustawa karna skarbową z 1971 r. przewiduje dwie postacie tego szczególnego trybu: przed finansowymi organami i przed sądami. W wyniku analizy autor zgłasza postulat de lege ferenda dotyczący zmiany ustawowej struktury tego trybu.

I. Obowiązujące u nas prawo karne skarbowe z 1971 r. przewiduje pięć szczególnych trybów postępowania: postępowanie uproszczone (art. 255 u.k.s.), postępowanie w sprawach skierowanych na drogę postępowania sądowego na żądanie strony (art. 265—270 u.k.s.), postępowanie w sprawach podlegających orzecznictwu sądów wojskowych (art. 122 u.k.s. w związku z art. 564 § 1 k.p.k.), postępowanie z nieletnimi (art. 288 § 2 i 3 u.k.s.) oraz postępowanie w stosunku do nieobecnych.

Przedmiotem naszej analizy będzie jedynie postępowanie karne skarbowe w stosunku do nieobecnych, które zalicza się w literaturze fachowej do „szczególnych instytucji” postępowania karnego skarbowego.¹

Podobnie jak poprzednio, ustawa karna skarbową z 1971 r. przewiduje dwie postacie omawianego trybu szczególnego w stosunku do nieobecnych:

- a) postępowanie przed finansowymi organami,
- b) postępowanie przed sądem.

Postępowanie w stosunku do nieobecnych ma na celu umożliwienie przeprowadzenia postępowania przygotowawczego (co stanowi *novum*) oraz postępowania jurysdykcyjnego pomimo nieobecności oskarżonego (obwinionego) lub osoby odpowiedzialnej posiłkowo (art. 32—34 u.k.s.). Praktycznie rzecz biorąc, ten tryb szczególny dotyczy przede wszystkim osób wyjeżdżających za granicę i członków załóg obcych statków, jeżeli osoby te dopuszczają się w ruchu granicznym przestępstw i wykroczeń skarbowych, zwłaszcza dewizowych i celnych. W sytuacji gdy oskarżony (obwiniony), zaraz po ujawnieniu przestępstwa lub wykroczenia skarbowego, nie poddaje się dobrowolnie karze (art. 196—199 u.k.s.), kontynuowanie postępowania karnego skarbowego wobec sprawcy wyjeżdżającego za granicę nie jest z reguły faktycznie możliwe. Dotyczy to zwłaszcza przestępstw i wykroczeń skarbowych należących do właściwości finansowych organów orzekających, gdzie stosowanie tymczasowego aresztowania nie jest prawnie dopuszczalne (art. 159 § 1 u.k.s.).

Postępowanie w stosunku do nieobecnych ma charakter fakultatywny. O stosowaniu tego trybu szczególnego w praktyce powinny decydować względy celowości. W stosunku do osób nieobecnych orzeka się najczęściej kary majątkowe, przede wszystkim karę dodatkową przepadku rzeczy.² Poza szczegółowym przepisem art. 226 u.k.s. ogólną podstawę prawną umożliwiającą odstępianie od wymierzenia kary

¹ Zob.: Nowa ustawa karna skarbową (przemówienie posła S. Tomaszewskiego), NP 1971, nr 12, s. 1742.

² Tak W. Wójtowicz: Zagadnienia procesowe ustawy karnej skarbowej, NP 1972, nr 3, s. 362.

pozbawienia wolności lub kary ograniczenia wolności są przepisy o nadzwyczajnym złagodzeniu kary (art. 23 u.k.s.).

Postępowanie karne skarbowe w stosunku do nieobecnych należy wyraźnie odróżnić od identycznie nazwanego trybu szczególnego przewidzianego w k.p.k. (art. 415—417 k.p.k.).³ Jest rzeczą charakterystyczną, że postępowanie karne skarbowe w stosunku do nieobecnych przed sądem jest bardziej zbliżone do postępowania karnego skarbowego w stosunku do nieobecnych przed finansowymi organami orzekającymi niż do podobnie nazwanego trybu postępowania przewidzianego w k.p.k. (zwłaszcza inny jest tu ciężar gatunkowy przestępstw).⁴ Również historycznie rzecz biorąc, postępowanie karne skarbowe w stosunku do nieobecnych pojawiło się w prawie karnym skarbowym wcześniej (p.k.s. z 1947 r.) niż tryb szczególny o podobnej nazwie w k.p.k. (dopiero w 1969 r.).

II. Postępowanie przed organami finansowymi w stosunku do nieobecnych (art. 222—226 u.k.s.) stosuje się (przesłanki dodatnie):

a) w razie nieobecności oskarżonego (przebywa stale za granicą) albo gdy nie można ustalić miejsca jego zamieszkania lub pobytu w kraju (art. 222 § 1 u.k.s.). Poza tym w stosunku do osoby odpowiedzialnej posiłkowo rozszerzono ten zakres na sytuację, gdy osoba ta ma siedzibę za granicą (art. 222 § 2 u.k.s.). Oczywiście czasowe tylko przebywanie za granicą wyłącza możliwość prowadzenia postępowania w stosunku do nieobecnych,

b) w razie popełnienia przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego podlegającego właściwości finansowych organów orzekających,

c) jeżeli organ prowadzący postępowanie poweźmie postanowienie co do zastosowania tego szczególnego trybu. W postępowaniu przygotowawczym w sprawach o przestępstwa skarbowe należące do właściwości sądów postanowienie to wymaga zatwierdzenia przez prokuratora (art. 224 u.k.s.). Postanowienie to może być uchylone tylko w trybie nadzoru (np. art. 227 u.k.s.).

Postępowania w stosunku do nieobecnych nie stosuje się, jeżeli charakter sprawy jest zawiły lub poszlakowy (np. nie ustalono tożsamości osoby oskarżonej lub nie wyjaśniono, czy rzeczywiście oskarżony, ew. obwiniony popełnił zarzucany czyn karalny).

Postępowanie w stosunku do nieobecnych toczy się według zasad ogólnych (art. 126—253 u.k.s.), przy czym nie stosuje się przepisów, których nie można stosować wskutek nieobecności oskarżonego (obwinionego) lub odpowiedzialnego posiłkowo (art. 223 u.k.s.). Jako przykład można tu wymienić przepisy dotyczące przedstawienia oskarżonemu zarzutów lub spisania z nim protokołu karnego, przesłuchania go albo zapoznania z zebrany w postępowaniu przygotowawczym materiałem dowodowym. Natomiast szersze znaczenie praktyczne mają przepisy o doręczeniach zastępczych (art. 118 k.p.k. i 124 k.p.k. w związku z art. 148 u.k.s.).

Na rozstrzygnięcia wydane w postępowaniu w stosunku do nieobecnych, jeżeli stosownie do przepisów u.k.s. podlegają one zaskarżeniu, strona nieobecna może wnieść środek zaskarżenia w terminie 2 miesięcy od daty wydania rozstrzygnięcia (art. 229 u.k.s.). W stosunku do stanu poprzedniego stanowi to istotne korzystne *novum* (dawniej termin zaskarżenia wynosił 7 dni). W literaturze B. Koch⁵ pod-

³ Szerzej o tym trybie przewidzianym w k.p.k. — por. np. Z. Kegel: Postępowanie w stosunku do nieobecnych (w pracy zbiorowej: M. Lipczyńska, A. Kordik, Z. Kegel, Z. Swida-Łagiewska: Polski proces karny, Warszawa—Wrocław 1975).

⁴ Bardziej szczegółowo pisze o tym I. Smietanka w Komentarzu do ustawy karnej skarbowej, Warszawa 1973, s. 493, teza 1.

⁵ Por. B. Koch: Ustawa karna skarbowa — Zestawienie porównawcze przepisów u.k.s.

kreślił, że dosłowna interpretacja art. 225 u.k.s. byłaby niewłaściwa, ponieważ oznaczałaby zaniechanie zastępczego doręczenia. Zdaniem tego autora praktyka powinna zmierzać do zastępczego doręczenia orzeczenia. Warto również zwrócić uwagę, że — inaczej niż w k.p.k. — stawienie się oskarżonego, przeciwko któremu wydano orzeczenie w ramach postępowania w stosunku do nieobecnych, nie powoduje utraty prawomocności rozstrzygnięcia.

W postępowaniu w stosunku do oskarżonego (obwinionego) stale przebywającego za granicą orzeczenie co do kary może się ograniczyć do przypadku przedmiotu przestępstwa lub wykroczenia skarbowego (art. 226 u.k.s.). Dotyczy to sytuacji, gdy oskarżony (obwiniony) w kraju nie ma żadnego mienia poza przedmiotami, które mu odebrano lub zajęto (np. przy kontroli celnej) jako przedmioty przestępstwa lub wykroczenia skarbowego. Orzeczenie kary dodatkowej przypadku rzeczy jest dopuszczalne tylko za przestępstwa lub wykroczenia skarbowe, za które ta kara jest wyraźnie przewidziana. Kara przypadku rzeczy zastępuje tutaj orzeczenie kary zasadniczej. Oczywiście ograniczenie wymiaru kary tylko do przypadku rzeczy nie jest celowe wówczas, gdy oskarżony (obwiniony) posiada w kraju inne mienie, do którego można skierować egzekucję kary grzywny lub kary pieniężnej.

III. Zbliżone do analogicznego postępowania przed finansowymi organami orzekającymi jest postępowanie przed sądem w stosunku do nieobecnych, uregulowane w art. 271—273 u.k.s. Uzupełnieniem tej regulacji są przepisy art. 223—226 u.k.s., dotyczące postępowania przed organami finansowymi w stosunku do nieobecnych, które stosuje się „odpowiednio” (art. 271 u.k.s.). Należy podkreślić, że przepis art. 271 u.k.s. eliminuje stosowanie art. 15 § 1 k.p.k. o zawieszeniu postępowania karnego w stosunku do osób, których nie można ująć.

Dodatnie szczególne przesłanki sądowego trybu w stosunku do nieobecnych są podobne do tych, jakie występują w postępowaniu przed finansowymi organami orzekającymi, z tym jednak zastrzeżeniem, że postanowienie o zastosowaniu postępowania w stosunku do nieobecnych wydaje sąd (art. 273 § 1 u.k.s.). Natomiast jest rzeczą charakterystyczną, że sądowa postać omawianego trybu przewiduje wyraźnie dwie ujemne szczególne przesłanki procesowe. Mianowicie przepisów art. 271—273 u.k.s. o postępowaniu w stosunku do nieobecnych nie stosuje się (art. 272 u.k.s.),

a) jeżeli oskarżony ukrył się po przesłaniu aktu oskarżenia do sądu lub po skierowaniu sprawy karnej skarbowej na drogę postępowania sądowego (art. 208 § 2 u.k.s.) albo

b) gdy w toku postępowania przed sądem ustalono miejsce zamieszkania lub pobytu oskarżonego w kraju.

W obu tych wypadkach dalsze postępowanie karne skarbowe prowadzi się na zasadach ogólnych. W szczególności można np. albo zastosować procesowe środki przewidziane w k.p.k., albo też — w razie powstania określonych przesłanek — wydać wyrok zaoczny — (art. 425—427 k.p.k.).

Jest rzeczą oczywistą, że postępowania w stosunku do nieobecnych nie prowadzi się również wtedy, gdy odpadną inne przesłanki tego trybu szczególnego, np. gdy oskarżony przebywający stale za granicą powrócił do kraju. Oznacza to, że przepis art. 272 u.k.s. zawiera tylko przykładowe wyliczenie przyczyn wyłączających przed sądem tryb szczególny postępowania w stosunku do nieobecnych.⁶

z 26.X.1971 r. i u.k.s. z 13.IV.1960 r., Pal. 1972, nr 4, s. 93—94 (wkładka). Szerzej o możliwości przywrócenia, na zasadach ogólnych, terminu do wniesienia środka zaskarżenia — por. B. Koch: Reglamentacja dewizowa obowiązująca cudzoziemców na terenie Polski, Pal. 1977, nr 12, s. 67.

⁶ Podobnie I. Smietanka: op. cit., s. 497, teza 4.

Odmiennością samego toku postępowania przed sądem jest to, że sąd wyznacza nieobecnemu oskarżonemu obrońcę z urzędu. Udział obrońcy także w rozprawie rewizyjnej jest obowiązkowy (art. 273 § 2 u.k.s.). Przepis ten, wprowadzając obronę obowiązkową, służy zabezpieczeniu praw oskarżonego w procesie karnym skarbowym przed sądem. W razie nieobecności obrońcy rozprawa nie może się odbyć. Oznacza to, że jest to jeszcze jeden z wypadków obrony obowiązkowej w postępowaniu karnym. Ewentualne niezachowanie przepisu art. 273 § 2 u.k.s. stanowi tzw. bezwzględny powód odwoławczy, tzn. powoduje uchylenie wyroku niezależnie od granic środka odwoławczego i wpływu tego uchybienia na treść wyroku (art. 388 pkt 6 k.p.k.).

Sąd może również zwrócić się do właściwej rady adwokackiej lub zespołu adwokackiego mającego siedzibę w okręgu sądu orzekającego o wyznaczenie adwokata dla nieobecnej osoby odpowiedzialnej posiłkowo (art. 273 § 3 u.k.s.). Wyznaczenie adwokata jest jednoznaczne z udzieleniem pełnomocnictwa. W odróżnieniu od oskarżonego obrona osoby odpowiedzialnej posiłkowo ma charakter fakultatywny (kwestia celowości), a nie obligatoryjny. Również przepis art. 273 § 3 u.k.s. nie zawiera wymagania obecności na rozprawie rewizyjnej pełnomocnika osoby odpowiedzialnej posiłkowo.

Postępowanie przed sądem w stosunku do nieobecnych toczy się według zasad ogólnych k.p.k. (ze zmianami przewidzianymi w u.k.s. w art. 223—226 i 271—273) w takim trybie, jaki jest właściwy dla danej sprawy karnej skarbowej. Może to być więc zarówno tryb zwyczajny jak i tryb uproszczony, czy nawet tryb w sprawach podlegających orzecznictwu sądów wojskowych. W stosunku do k.p.k. szczególnego znaczenia dla rozszerzenia gwarancji procesowych oskarżonego (jego prawa do obrony) nabiera przepis art. 225 u.k.s. o przedłużonym, dwumiesięcznym terminie do zaskarżenia rozstrzygnięć (np. zażalenie, rewizja).

IV. Jest rzeczą niesporną, że ustawa karna skarbową z 1971 r. charakteryzuje się dużą kazuistyką.⁷ Niewątpliwie, w niektórych wypadkach kazuistyka jest nieunikniona. Wydaje się jednak, że nie dotyczy to wszystkich jej wypadków w u.k.s.

W zakresie rozważań *de lege ferenda* powstaje pytanie: czy ustawowa struktura postępowania w stosunku do nieobecnych, tj. dwie jego postacie w dwóch różnych miejscach (art. 222—226 i 271—273 u.k.s.) jednego i tego samego aktu prawnego, jest prawidłowa z punktu widzenia techniki legislacyjnej?

Odpowiedź na to jest raczej negatywna. Przecież tryb szczególny w stosunku do nieobecnych dałoby się opisać w całości w jednym miejscu, z ewentualnymi tylko zastrzeżeniami ze względu na różny charakter postępowania karnego skarbowego przed organami finansowymi i przed sądami. Zresztą takie kompleksowe ujęcie zastosowano już przy niektórych wspólnych instytucjach u.k.s. dla postępowania karnego skarbowego przed finansowymi organami i przed sądami (np. postępowanie przygotowawcze, dobrowolne poddanie się karze).

Wydaje się, że w razie całkowitej przebudowy u.k.s. postulowane ujęcie techniczno-legislacyjne odpowiada bardziej względom jasności, zwięzłości i przejrzystości redakcji przepisów karnych. Również dla praktyki należyta systematyka ustawy karnej skarbowej nie jest bez znaczenia dla jej łatwiejszego stosowania. Konkludując — obecna struktura ustawowa postępowania w stosunku do nieobecnych jest raczej przykładem zbędnej kazuistyki w u.k.s. i zdaje się wynikać jedynie z dotychczasowej tradycji w tym zakresie.

⁷ Por. np. I. Andrejew: *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1976, s. 470.